

הגידול בהוצאות של משקי בית על שירותי חינוך: 2001-1986/7

ד"ר שלמה סבירסקי

דצמבר 2002

מבוא

חינוך עולה כיום יותר מבעבר. בהשוואה לעבר, ישראלים מוציאים כיום על חינוך חלק גדול יותר מהכנסתם.

מסמך זה מציג את הנתונים, בהתבסס על סקר הוצאות משק הבית¹. עד 1997 נערך סקר הוצאות משק הבית אחת לחמש שנים. מאז 1997, הוא נערך אחת לשנה. במסמך זה בחרנו לנתח את ההוצאות על שירותי חינוך בארבע נקודות זמן: 1986/7, 1992/3, 1997 ושנת 2001.²

במהלך 15 השנים שחלפו מאז 1987 השתנו מאוד פני החינוך בישראל. המדינה השילה מעל עצמה אחריות מלאה למערכת החינוך, תוך שהיא פותחת את הדלת בפני יזמים פרטיים והתארגנויות פרטיות של הורים. ההפרטה חדרה לכל שלבי החינוך, החל מהחינוך הקדם-יסודי וכלה בחינוך הגבוה. המשמעות המעשית של כל אלה היא, שמשפחות נדרשות להוציא מכיסן עבור חינוך ילדיהן (מעבר לתשלומי החובה), ותשלומים אלה מצויים במגמה של עלייה. כיוון שמשפחות שונות אלה מאלה ביכולתן לשלם, התוצאה היא היווצרות של פערים גדולים בין תלמידים/ות, לפי רמת המשאבים הכלכליים של הוריהם.

הוצאות של משקי בית על תצרוכת

סך כל התשלומים שמשלם משק הבית על קניית מוצרים או שירותים, וכן זקיפה של הוצאות לצריכת שירותי דירה ורכב (הרכישה של דירה ורכב נחשבות להשקעה, ולא הוצאה לתצרוכת). הסעיפים העיקריים של הוצאה לתצרוכת הם מזון; דיור; אחזקת הדירה ומשק הבית; ריהוט וציוד לבית; הלבשה והנעלה; בריאות; חינוך; תרבות ודיור; תחבורה ותקשורת.

הוצאות של משקי בית על שירותי חינוך

הוצאות של משקי בית על שירותי חינוך הן חלק מההוצאות של משק בית על תצרוכת. מדובר בתשלומים למוסדות חינוך:

1. תשלומים למעון יום, משפחתון, פעוטון, גן פרטי, גן טרום חובה, קדם חובה וחובה;
2. תשלומים לבית ספר או לרשות המקומית עבור ילדים בבית ספר יסודי, בתלמוד תורה, בחטיבת ביניים ובבית ספר תיכון;
3. תשלומים עבור צהרון או מועדונית לילדים;
4. שכר לימוד במוסד על תיכוני לא אקדמי, באוניברסיטה הפתוחה, ובמוסד על תיכוני אקדמי;
5. שיעורי עזר לתלמידים (כולל שיעורים פרטיים);
6. שיעורים וקורסים לדרמה, מחול ואומנויות הבמה, שיעורי ספורט והתעמלות, קורסים ללימוד שפות, חוגים וקורסים אחרים.

הגידול במשקל ההוצאות על שירותי חינוך בתוך סך ההוצאות על תצרוכת

בחמש-עשרה השנים האחרונות, עלה משקל ההוצאה המשפחתית החודשית הממוצעת על שירותי חינוך, משיעור של 3.8% מכלל ההוצאה המשפחתית לתצרוכת (בשנים 1986/7) לשיעור של 6.1% ממנה (בשנת 2001).

הגידול נרשם בכל אחד מהעשירונים -- הגם שהסכומים שמוציא כל עשירון שונים זה מזה:

בעשירון השני, משקל ההוצאות על שירותי חינוך גדל משיעור של 2.3% מן ההוצאה המשפחתית על תצרוכת לשיעור של 3.4% ממנה (ובש"ח, מסכום של 86 ש"ח לסכום של 134 ש"ח לחודש);

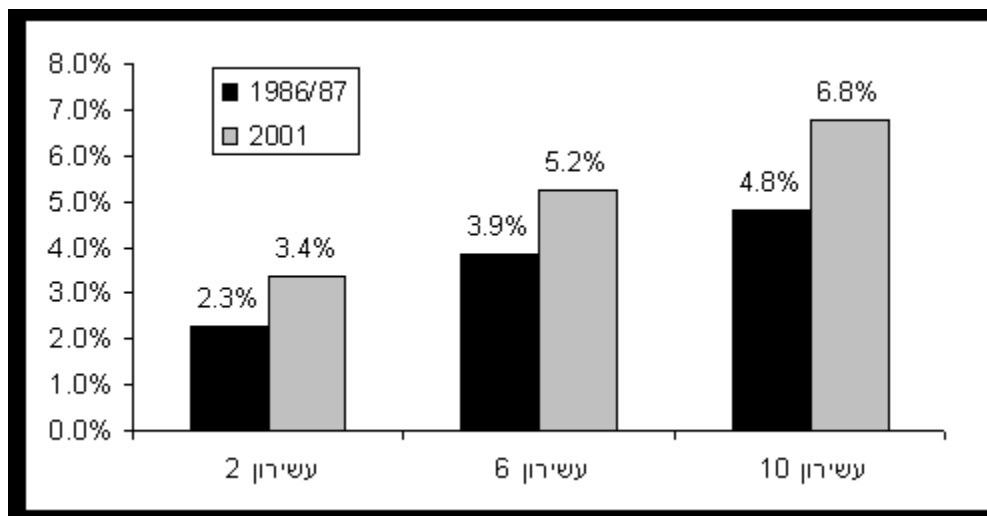
בעשירון השישי, הגידול היה משיעור של 3.9% לשיעור של 5.2% (ובש"ח, מסכום של 272 ש"ח לסכום של 393 ש"ח לחודש);

בעשירון העשירי, הגידול היה משיעור של 4.8% לשיעור של 6.8% (ובש"ח, מסכום של 631 ש"ח לסכום של 1,045 ש"ח לחודש; כל הנתונים במחירי 2001).

תרשים 1. הגידול במשקל ההוצאות על שירותי חינוך, מתוך סך ההוצאות על תצרוכת

שנים 1986/7 ושנת 2001

באחוזים, לפי עשירוני הכנסה כוללת נטו למשק בית

מקורות: עיבוד של מרכז אדוה מתוך הלמ"ס, סקר הוצאות המשפחה 1986/87, תשמי"ט; הנתון לשנת 2001 נמסר על ידי הגבי' חוה הלר והגבי' יפית אלפנדרי מהלמ"ס.

בחמשת העשירונים הגבוהים, הגידול העיקרי התרחש בין 1992-1987 ;

בחמשת העשירונים הנמוכים, הגידול העיקרי התרחש מאז 1992

עד 1997 נערכו סקרי הוצאות המשפחה אחת לתקופה של 5 שנים. מרווחי זמן אלה מאפשרים לנו לעמוד על התהליכים שמאחורי הגידול במשקל ההוצאה על שירותי חינוך.

1992/3-1986/7: זו התקופה של חדירת ההפרטה למערכת החינוך, של תחילת "החינוך האפור" ושל ביקוש גובר, בעשירונים הגבוהים, להשכלה גבוהה.

לוח 1 להלן מציג את הגידול במשקל ההוצאות על שירותי חינוך. הנתונים מעלים כי בשנים שבין שנת 1987 ושנת 1992, הגידול המשמעותי ביותר במשקלן של הוצאות אלה נרשם בעשירונים 6 עד 10 ; שיעורי הגידול נעו בין 17% בעשירון השישי לשיעור של 25% בעשירון השמיני.

לעומת זאת, בעשירונים 2, 3, 4 ובעשירון החמישי, שיעור הגידול במשקל ההוצאות על שירותי חינוך היה נמוך יותר, והוא נע בין ירידה של 1% בעשירון השלישי לגידול של 15% בעשירון הרביעי. רק בעשירון הראשון היה שיעור הגידול גבוה, אך זאת בעיקר משום שבעשירון זה, ההוצאות על חינוך בשנים 1986/7 היו נמוכות מאוד.

1992/3-1997: זו תקופה שבה חילחל "החינוך האפור" לכל המערכת, ובה נפתחו המכללות הפרטיות. בתקופה זו, שיעור הגידול בהוצאות על שירותי חינוך אצל העשירונים הנמוכים היה גבוה יותר, בדרך כלל, מאשר אצל העשירונים הגבוהים, דבר המשקף את היגרות כל המערכת לרמה גבוהה יותר של הוצאות פרטיות על חינוך. ניתן לראות, עם זאת, כי העשירונים הגבוהים שמרו על קצב גידול דומה, בדרך כלל, לזה של התקופה הקודמת.

1997-2001: זו תקופה של קיפאון ואף שחיקה בתקציב החינוך של המדינה, ושל העברה גוברת של נטל המימון אל משקי הבית. בתקופה זו נרשמו שיעורי גידול גבוהים בכל העשירונים, למעט העשירון הרביעי, שמשקל הוצאותיו על שירותי חינוך ירד, והעשירון העשירי, שמשקל הוצאותיו על שירותי חינוך גדל בשיעור של 2% בלבד ; במקרה של העשירון העליון, שיעור הגידול הנמוך מעיד, אולי, על כך שההוצאות שלו על שירותי חינוך הגיעו לרמה גבוהה עוד קודם לכן, בין 1986/7-1997.

**לוח 1.1. הוצאה של משקי בית על שירותי חינוך,
כ- % מכלל ההוצאה של משקי בית על תצרוכת,
2001-1986/7**

2001	1997	1992/3	1986/7	
6.1%	5.4%	4.6%	3.8%	ממוצע
13%	17%	21%		%גידול
3.7%	3.1%	2.5%	1.1%	עשירון 1
19%	24%	129%		%גידול
3.4%	2.8%	2.4%	2.3%	עשירון 2
20%	18%	4%		%גידול
4.7%	3.2%	2.5%	2.5%	עשירון 3
47%	28%	1% -		%גידול
4.5%	4.6%	3.4%	2.9%	עשירון 4
3% -	38%	15%		%גידול
5.4%	4.5%	4.2%	3.7%	עשירון 5
20%	7%	14%		%גידול
5.2%	4.6%	4.5%	3.9%	עשירון 6
13%	2%	17%		%גידול
6.7%	5.4%	4.5%	3.7%	עשירון 7
26%	20%	20%		%גידול

7.4%	6.4%	5.5%	4.4%	עשירון 8
17%	15%	25%		%גידול
7.8%	7.1%	5.7%	4.7%	עשירון 9
9%	26%	21%		%גידול
6.8%	6.6%	5.7%	4.8%	עשירון 10
2%	17%	18%		%גידול

מקורות: עיבוד של מרכז אדוה מתוך הלמ"ס, סקר הוצאות המשפחה 1986/87; סקר הוצאות המשפחה 1992/93; סקר הוצאות משק הבית 1997-1998. הנתון לשנת 2001 נמסר על ידי הגבי חוה הלר מהלמ"ס.

במעמד הבינוני, נטל ההוצאות על שירותי חינוך גבוה כיום יותר מאשר בעשירון העליון

התופעה הבולטת ביותר בתקופה 1986/7-2001 היא, ששיעורי הגידול במשקל ההוצאות על שירותי חינוך בעשירונים 6-9 היו גבוהים יותר מאשר בעשירון 10.

שיעורי גידול גבוהים אלה הובילו לכך שבשנת 2001, משקל ההוצאות על שירותי חינוך במשקי בית של העשירון השמיני (7.4%) והעשירון התשיעי (7.8%) היה גבוה יותר מאשר במשקי הבית של העשירון העליון (6.8%), ואילו בעשירון השביעי, משקל ההוצאה על שירותי חינוך (6.7%) היה כמעט זהה לזה של העשירון העשירי (6.8%). (אך הסכומים בשי"ח שונים, כמובן: ר' לוח 3 להלן).

עשירונים 6-9, שהם אולי ההולמים ביותר את התואר "המעמד הבינוני", הגבירו מאוד את ההוצאה שלהם על שירותי חינוך, אם משום שהמדינה משילה מעל עצמה נתחים גדלים והולכים של האחראיות למימון מלא של מערכת החינוך, תוך שהיא מעבירה את הנטל אל משקי הבית, ואם משום רצונם "לצמצם פערים" מול העשירון העליון, ש"פתח פער" גדול בסוף שנות השמונים ובתחילת שנות התשעים.

הגידול בהוצאות על שירותי חינוך גבוה יותר מהגידול בכלל ההוצאות על תצרוכת

בין השנים 1986/7 לשנת 2001 גדלו ההוצאות של משק הבית הממוצע על תצרוכת, במונחים ריאליים, בשיעור של 11%; לעומת זאת, ההוצאות של משק בית ממוצע על שירותי חינוך גדלו בשיעור של 78%.

בעשירון השני, בעוד שההוצאה הכוללת לתצרוכת גדלה בשיעור של 5%, ההוצאה על שירותי חינוך גדלה בשיעור של 55%.

בעשירון השישי 6, בעוד שההוצאה הכוללת לתצרוכת גדלה בשיעור של 6%, ההוצאה על שירותי חינוך גדלה בשיעור של 44%.

בעשירון העליון, בעוד שההוצאה הכוללת לתצרוכת גדלה בשיעור של 17%, ההוצאה על שירותי חינוך גדלה בשיעור של 66%.

לוח 2. שיעורי שינוי בהוצאה של משקי בית על תצרוכת ועל שירותי חינוך, לפי עשירונים, 2001-1986/7

על שירותי חינוך	על תצרוכת	
% שינוי בסך ההוצאה של משקי בית	% שינוי בסך ההוצאה של משקי בית	
78%	11%	ממוצע
308%	21%	עשירון 1
55%	5%	עשירון 2
107%	11%	עשירון 3
56%	1%	עשירון 4
48%	1%	עשירון 5
44%	6%	עשירון 6
105%	13%	עשירון 7
83%	9%	עשירון 8
94%	18%	עשירון 9
66%	17%	עשירון 10

מקורות: עיבוד של מרכז אדוה מתוך הלמ"ס, סקר הוצאות המשפחה 1986/87, תשמי"ט; הנתון לשנת 2001 נמסר על ידי הגבי' חוה הלר והגבי' יפית אלפנדרי מהלמ"ס.

כולם מוציאים על שירותי חינוך יותר מבעבר - ובו בזמן הפערים גדלים

לוח 3 להלן מציג את ההוצאה הכספית של משקי בית על שירותי חינוך, לפי עשירון. בשנת 1986/7, ההוצאה על שירותי חינוך של העשירון העשירי הייתה גבוהה פי 7.3 מזו של העשירון השני; בשנת 2001 -- פי 7.8.

בשנים 1986/7, ההוצאה על שירותי חינוך של העשירון העשירי הייתה גבוהה פי 2.3 מזו של העשירון השישי; בשנת 2001 -- פי 2.7.

עם זאת, ניתן לראות כי היחס בין ההוצאות בעשירון העליון ובעשירון השביעי, השמיני והתשיעי, קטן -- ועל כך עמדנו כבר לעיל.

הפערים מתבטאים לא רק בגובה ההוצאה, אלא בשירותים שאותם ניתן לרכוש בסכומים השונים. הסכומים שמוציאים העשירונים הגבוהים משקפים צריכה של שירותים חינוך יקרים, כדוגמת חינוך פרטי לגיל הרך ושכר לימוד באוניברסיטאות או במכללות פרטיות. הסכומים שמוציאים העשירונים הנמוכים משקפים בעיקר תשלומים (מעבר לתשלומי חובה) עבור שירותים ממלכתיים בסיסיים, ובהם חינוך קדם יסודי, יסודי ועל יסודי.

עוצמת הפערים מתבלטת עוד יותר כאשר מביאים בחשבון כי מספר הנפשות במשק בית בעשירון התחתון -- 4 -- גדול יותר מאשר במשק בית בעשירון העליון -- 2.5.³

**לוח 3. ההוצאה החודשית של משקי בית על שירותי חינוך,
לפי עשירונים, שנים 1986/7 ושנת 2001
בש"ח, במחירי 2001**

	2001	1986/7	
עשירון 1	111	27	
עשירון 2	134	86	
עשירון 3	244	118	
עשירון 4	254	163	
עשירון 5	356	240	
עשירון 6	393	272	
עשירון 7	596	290	
עשירון 8	722	395	
עשירון 9	906	467	

1,045	631	עשירון 10
-------	-----	-----------

מקורות: עיבוד של מרכז אדוה מתוך הלמ"ס, סקר הוצאות המשפחה 1986/87; הנתון לשנת 2001 נמסר על ידי הגבי חוה הלר והגב' יפית אלפנדרי מהלמ"ס.

{הערות}

¹ עד 1996 בדק הסקר משפחות; מאז 1997 הוא בודק משקי בית. משק בית מוגדר כקבוצת אנשים הגרים יחד בדירה באופן קבוע רוב ימי השבוע ויש להם תקציב הוצאות משותף למזון. משק בית יכול לכלול יותר ממשפחה אחת.

² החל משנת 1997 נערך הסקר על בסיס שנה קלנדרית, מינואר עד דצמבר. לפני כן נערך הסקר בין יוני של השנה האחת למאי של השנה שלאחריה, ומכאן הרישום 1986/87 ו-1992/93.

³ הלמ"ס, שנתון סטטיסטי 2002, לוח 5.27.

מרכז אדוה, ת.ד. 36529, תל-אביב 61364, טל. 03-5608871, פקס. 03-5602205

Fax. 03-5602205 ,Adva Center, POB 36529, Tel Aviv 61364, Tel. 03-5608871

e-mail: advainfo@bezeqint.net